

Tømmerby friskole 1920. Tegn. Bent Rolighed.

Om Han herreds friskoler

Af friskolelærer JENS ROLIGHED, Klim.

RUNDT OM I VORT LAND har der kunnet findes hjem, hvor forældre har haft dyb forståelse af, at det nære samliv med børnene i barndomstiden var af afgørende betydning. De forstod, at det var i den tid, børnene fik indtryk af, at livet var værd at leve, og mange steder var der en ret udbredt hjemmeundervisning, så forældrene tog sig af at læse, skrive og regne med deres børn, sang og fortalte for dem. Med disse hjem er friskolen i slægt.

Selve ordet friskole kan ledes tilbage til Kristian den Sjettes tid, da der oprettedes en del skoler, hvor bøndernes børn fik fri undervisning. Ved friskole forstås der nu forældrenes skole og den måde, hvorpå der holdes skole i den grundtvigske friskole, der kan kaldes livssynets skole.

Noget af en friskole begyndte egentlig allerede 1841, da "Dronning Caroline Amalies Asylskole" i København oprettedes. Til den skrev Grundtvig skolesangen "Der skinner en sol i lys og løn".

Christen Kold førte friskolen ud i livet. Han fik store oplevelser, der faldt sammen med Grundtvigs livssyn.

Den første friskole på landet, der skyldtes Kold, oprettedes i 1852 i Dalby. I denne skole fik man snart ret til at undervise, uden at børnene skulle møde til prøve i den offentlige skole, og således kunne det blive hjemmenes og lærerens vidnesbyrd om det, der er værd at elske, der helt ud kunne blive hovedsagen. Snart oprettedes flere lignende skoler rundt omkring i Danmark.

Når friskolen kom saa stærkt frem, skyldes det en rig åndelig vækkelse enten ved menighedsliv eller ved oplevelser på højskolen. Så blev det en hjertesag, at man kunne få lov til at dele de rige oplevelser med børnene i hjem og i skole, derfor måtte skolen være forældrenes, så de rådede for og havde ansvaret for påvirkningen. På Mors oprettedes i 60'erne flere friskoler, og siden blev der også friskoler i Thy: i Silstrup, Thisted, Hundborg og Thorsted.

I Han herred opblomstrede et rigt folkeligt og kristeligt åndsliv, da Peter Rønne i 1867 afløste den rationalistiske pastor Kofoed som sognepræst i Thorup, Klim og Vust.

Hans lyse og varme forkyndelse gjorde, at mange i Han herred fik lyst til at samles med folk, de havde fællesskab med, i Thy og på Mors, ligesom der også var mange, der fra modsat side tog til møder i Han herred.

Særlig ved St. Hanstid, når såningen var overstået, og hestene var kommet paa græs, så kom thyboerne kørende flere læs i følge. Der var flere bondefamilier fra Thorsted, Tilsted og Silstrup. Der var lærer Bertelsen fra Vandet, og fra Thisted var der også en del, f.eks. fuldmægtig Lomholt og hans hustru "Skovkirsten", de var med til møderne i Vust og Klim, og de blev tit i Han herred 2-3 dage for at besøge gode venner.

Det var i disse egne i Han herred, man nødvendigvis måtte have oprettet friskoler.

Vust friskole.

I den tid, pastor Rønne virkede i pastoratet, forstod man, at der trængtes hårdt til en forandring af skoleforholdene. Og da et par karle, Lars Jakobsen og Jakob Kristensen, i 1868 var hjemme på juleferie fra Galtrup højskole, besluttede nogle få fa milier at sende bud med dem til forstander Poulsen Dahl for at få ham til at skaffe dem en friskolelærer.

Således kom Niels Gertsen til en egn, hvor man ikke før havde kendskab til friskole. Niels Gertsen var født den 7. juli 1848 i Erslev kro på Mors. Hans fader, hjulmand og siden kromand Kristen Gertsen, var fra Voer sogn i Vendsyssel, han blev gift med Maren Storgård Møller fra Nykøbing Mors, hendes slægt var ellers fra Lild sogn i Han herred. I Erslev havde Niels Gertsen lejlighed til at lytte til det, der kom fra den stærke kirkelige bevægelse, og det gav ham lyst til lærergerning, så han tog ophold på Gedved seminarium, skønt han før var uddannet som snedker.

Som tyveårig kom Niels Gertsen til Vust, og den første skoledag holdtes den 25. januar 1869 i Niels Thorhauges sovekammer. N. Gertsen, der havde sin blå "soldaterfrak"

på, havde plads på sengekanten. Siden holdtes skole i storstuen, og da aftægtslejligheden i Østerhuset blev istandsat, blev der holdt skole dér i en lille stue med små vinduer.

Niels Gertsens ankomst til hjemmet var imødeset med stor spænding, især af børnene, der den aften, han kom, var bragt i seng; han var kommet med dagvogn til Bjerget, og dér hentede man næste dag hans sager: en grøn kuffert, en høvlebænk og en bogreol.

Der var 13 elever det første år, 5 fra Thorhauges, 1 fra Nørhave, 2 fra Margrethe Pedersen, 2 fra Graves Svaneborg, 1 fra Kr. Nordentoft og 2 fra Søren Mikkelsen. En af de første elever har fortalt:

”Det var en stor forandring for os med en sådan skole. Her sang vi af ”Thisted-sangbogen”, ”skyttesangbogen” og ”bibelsangbogen”. Og her blev der fortalt for os. Niels Gertsen kunne fortælle om de gamle thyboer, der kørte til Holsten for at hente penge for de dyr, som de gamle stude drivere havde gennet mod syd. I vognen var der et magasin, hvori der var en pose med sølvpenge. Som dreng blev Niels Gertsen tilbudt pengeposen, hvis han kunne bære den ind; men det lod sig ikke gøre. Han fortalte så levende om alt i Danmarks historie, at man fik det indtryk, at han måtte have kendt alle de personer, han fortalte om; det måtte da vist alt sammen være foregået derovre på Mors. Og så blev der holdt juletræ for os, det var noget helt nyt.”

Da N. Gertsen i 1871 skulle være soldat, blev thyboen Lars Peter Jensen lærer i 2 år. Han var fra Sperring, flyttede til Thisted og blev siden landmand. Derefter blev fynboen Kristen Andersen Bo lærer i 2 år. Han havde været elev på Galtrup højskole. Ligesom de andre lærere var han flink til at hjælpe til med sommerarbejdet på gårdene, når det kneb med at nå igennem det. K. Andersen Bo var ikke altid rask. Når han søgte læge i Thisted, gik han gerne derud i sine træsko, han satte dem så i et hus lidt uden for Thisted, mens han i sko gik til lægeundersøgelse inde i byen. Han flyttede som lærer til Mjesing ved Silkeborg, hvor hans hustru, der malede og tegnede, hjalp til at tjene det nødvendige.

Morsingboen Jens P. Harbo var lærer et års tid, inden han blev lærer i Asbo. Han har skrevet en del sange og historier.

1875 ophørte skolen, de få børn, der var, kom til at gå til Abel Poulsen i kommuneskolen, han var et menneske, friskolefolkene gerne ville have som lærer. Men friskoletanken havde fæstnet sig så stærkt, at flere af de unge ikke ville undvære at have deres egen skole. De antog fynboen Hans Fr. Andersen som lærer fra 1881. Han holdt først skole hos Lars Jakobsen i ”gamle Margrethe”s stue, derefter i Kr. Agesens gamle stuehus, og da N. Thorhauges gård i 1885 blev udstykket, blev stuehuset stående og blev så brugt til skole til 1890; da byggede kredsens sin egen skolebygning på Vust Rimme. Her virkede Hans Fr. Andersen til 1894, da afløstes han af G. Lindstrøm. Siden har der været flere lærere eller lærerinder.

I 1924 blev skolen solgt, da den ikke lå centralt for de daværende børn. En kort tid holdtes skole i Mariane Nørhaves dagligstue. Men så rejstes ved siden af Møllehuset en ny skole, der blev indviet den 11. december 1924. Ved indvielsen talte pastor Søren Anker-Møller om idealet.

Elevtallet er i 1958 ret stort i friskolen, da kommuneskolen i en lang årrække har været nedlagt. For tiden virker lærer Sigurd Bak, fru Elin Bak og fru Valborg Poulsen ved skolen.

Tømmerby friskole.

En del familier i Tømmerby var blevet oppe for friskolesagen ved at deltage i de møder, som pastor Clausen, Tømmerby, lod afholde i Vesløs og Tømmerby. Når friskolens sag blev talt dér, førte det til, at læreren i kommuneskolen lod sin uvilje derimod gå ud over skolebørnene. Han brugte ikke at fortælle for dem, og engang efter et møde i Vesløs sagde han til børnene: ”Nu må I gøre, hvad I vil!” Og det kaldte han at holde friskole.

Tre familier: Kr. Kaspersens, Kr. Møllers og Andreas Poulsens ville have begyndt en friskole. 1880 fik de den afholdte lærer Abel Poulsen, Vust, til at skrive til P. Mouritsen om sagen. P. Mouritsen, der var født og opvokset ved Thorup Strand, var den gang for anden vinter elev på Stenum højskole. Han blev antaget, og det blev bestemt, at han, når han var færdig paa højskolen, skulle komme og begynde skolearbejdet i Kr. Møllers storstue; han skulle have kost og logi i dette hjem, ellers bestemtes der ingen fast løn. - Imidlertid flyttede P. Søndermølle fra Kærup til Frøstrup, hvor han havde bygget et hus, som hans broder skulle have til en købmandsforretning; men dette blev ikke til noget, og da P. Søndermølle gerne ville være med i friskolen, tilbød han, at man kunne få dette hus at holde skole i. Og der begyndtes så den 8. april 1881. Der var 6 elever den første dag. Det var først den tredje dag, børnene kunne skrives ind, da læreren i kommuneskolen ikke før ville udlevere nogen følgeseddel. Trods den stærke modstand fra flere sider blev der dog 19 elever i løbet af sommeren.

Om begyndelsen har P. Mouritsen fortalt: ”Det var ikke let at få begyndt. Abel Poulsen havde givet mig en bibelhistorie, en danmarkshistorie og en geografi, selv købte jeg tre læsebøger. Vi arbejdede efter ”de frie skoletanker”, så hver havde sit arbejde; for vi havde ikke materiale til, at alle kunne arbejde med samme fag. - Det var først den tredje dag, jeg vovede at begynde at fortælle lidt bibelhistorie. Jeg har ikke brugt at høre børnene i, hvad jeg fortalte. Til eksamen ville jeg heller ikke have nogen overhøring. Præsten var ikke altid med på dette. Men talte jeg så om at henvende mig til præsten i Øsløs for at komme om ved det, så var der ikke noget i vejen længere. Som et af mine børn sagde: ”Hvorfor skal vi fortælle for præsten, han véd det jo godt!”

En gang blev jeg stævnet for at have gået ad en sti, som alle andre gik på, men som jeg ikke måtte benytte, fordi jeg var friskolelærer. Ejeren havde truet mig derfra med en greb. Et af mine børn trøstede mig: ”Det skal du ikke være ked af; min far har været stævnet så tit!” Jeg gik ind på at lade være at gå der en måned, hvis ejeren i den tid også kunne få andre til at lade være at gå der. Det lykkedes ham ikke at få færdigselen forbudt, skønt han somme tider listede om i ”jenne underbukser” for at fange syndere. Og jeg blev ved at gå min gang. Megen modstand mødte vi udefra; men sammenholdet var godt i den lille kreds, og det var med til at give kraft til vor gerning.”

Den første vinter holdt P. Mouritsen skole i Frøstrup fire dage om ugen og i Lund to dage, da et par af Jens Ottensens piger ikke var så raske, så de kunne holde ud at

gå den lange vej. Senere kom bagerens på Bjerget med, så holdtes skole dér de tre dage og de andre dage i Frøstrup. I sommeren 1883 byggedes i Skadhauge et skolehus med lidt landbrug til. Så holdtes skole der de tre dage om ugen og de andre tre hos Kr. Kaspersen. I 1886 flyttede P. Mouritsen, da lønnen ikke kunne strække til, efter at han var blevet gift. Hans første årsløn var 150 kr. Skolen fortsattes så på samme måde med lærer Højberg som lærer. I 1888 afløstes han af lærer Kristiansen. Da han ikke ønskede landbrug, solgtes huset i Skadhauge, og skolen flyttedes til Kr. Møllers mark i Tømmerby, hvor der holdtes skole, til der i fyrerne måtte standses, fordi der var for få børn. Fra kredsen er der endnu i 1958 mange medlemmer i Dansk Friskoleforening.

Blandt de skiftende lærere og lærerinder kan nævnes Anna Mouritsen, Marie Hansen, fru Karen Støyberg, Karoline Jakobsen, Vesløs, Frederik Krog, Mors, lærer Nielsen, Bornholm, Åge Lidemark og Jens Rolighed, Klim. Længst virketid havde Agnes Thomsen, Galten, der i 1941 døde efter 15 års virke.

Der har altid i kredsen været lagt vægt på, at den, der underviste, skulle kunne lede sangen. En lærer, der søgte pladsen, blev spurgt, om han kunne synge. Han svarede med det skælmske vers:

Jeg synger som en nattergal
og kvidrer som en svale,
og derfor kan jeg uden pral
min stemme anbefale.

Øsløvs friskole.

I 1892 stiftedes Øsløvs friskole af nogle få familier, gamle højskoleelever, der havde sluttet sig til frimenigheden i Klim. I Øsløs som i andre egne i Han herred gik sognepræsten ind for at få oprettet friskole. Pastor W. Thomsen havde tit talt om at få oprettet en friskole, og der var i en halv snes år holdt friskole i præstegården i Øsløs. Efter friskolekredsens dannelse med fisker Knud Bruun som formand byggedes en skole, og Julius Jensen var lærer det første par år, indtil han blev lærer i folkeskolen på Mors. Derefter virkede lærerinde Ane Stensgård fra Fjends herred, til hun efter 5 år blev gift og bosat i Øsløs. Hun efterfulgtes i 1898 af Trine Støvring, enke efter friskolelærer Povl Støvring, Thisted friskole. Hun havde døjet meget med fattigdom og sygdom; men hun var tro mod det livssyn, hun blev grebet af i sin ungdom, det gav hende styrke til hendes gerning. Derefter virkede Kristiane Bastholm, der senere blev præstekone i Vendsyssel. Øsløvs friskole har gennem årene haft både lykkelige tider og svære krisetider; men også i de svære tider har der været en trofast flok om skolen, og gennem 27 år til 1950 var lærerinde Karoline Jakobsen (Vesløs) en trofast tjener. Nuværende lærerinde er Ellen Madsen, Klim.

Arup friskole.

Også i Arup begyndte friskolen i et hjem. Karoline Kjeldtoft, gdr. Niels Kjeldtofts hustru, der før havde været lærerinde, påtog sig at undervise en lille flok børn, hvis forældre ikke ønskede at få dem undervist i kommuneskolen. Flere familier sluttede sig til, og da Karoline Kjeldtoft ikke ønskede at fortsætte som

lærerinde, flyttede skolen til gdr. Nicolaj Jensen, hvis hustru Theodora underviste børnene i 3 år.

Børnetallet steg stadig, og det blev nødvendigt at opføre en skolebygning. Gdr. Jens Jensen gav grunden, og flere støttede, så skolen kunne tages i brug den 1. november 1895. Blandt skolens trofaste arbejdere kan nævnes lærer Johannes Vestergård fra Tilsted. Han var en mand med et lyst livssyn og tro på det gode hos mennesker. Han blev angrebet af tuberkulose og døde 1925.

Fra 1929 var Anna Nymark i ca. 20 år lærerinde, til hun på grund af sygdom måtte trække sig tilbage. Hun døde efter ophold hos sine slægtninge i Vodskov. Anna Nymark havde hofteskade. Men hun var i besiddelse af en ukuelig vilje; hun udførte et godt arbejde i skolen og var meget afholdt af børn og forældre. Som lærerpar ved skolen virker for tiden Herluf Nedergård og hustru Gunild Nedergård.

Gøttrup friskole.

Povline Steffensen, en kvinde over 90 år, der havde ophold i Klim og blev begravet på frimenighedens kirkegård "de sorte fugles dag", den 9. april 1940, har fortalt følgende om Gøttrup friskole:

Den begyndte i et lille forfaldent hus hos Bertel Wadmann med Jens Balthersen som lærer. Siden indrettedes skole i et andet skrøbeligt hus, hvor der havde boet en urmager ved navn Søren Konge, derfor blev huset kaldt "Kongens Hus". Der blev endelig opført en ny skole, hvor følgende havde deres virke: Rebekka Sofie Winther, Anna Kristensen, Oline Andersen og Laura Holm. Lærer L. P. Pedersen virkede, da Evald Tang Kristensen 1890 besøgte Han herred. Den sidste lærer var Carl Thomsen. Siden skolens nedlæggelse har nogle af egnens friskolefolk benyttet Klim friskole.

Kettrup friskole.

Ved Dronningholm i Kettrup holdtes der friskole fra 1934 til 1943. Skolen havde før været hos N. P. Thorhauge i Manstrup, men den flyttedes til Kettrup, da det var mere centralt for de skolesøgende børn fra Manstrup, Kettrup, Trustrup og Hingelbjerg. Der undervistes af skiftende lærerinder, der i nogle år samtidig nogle ugentlige dage underviste i et hjem i Klim.

Klim friskole.

Tanken om at få Klim friskole oprettet kom, da flere grundtvigske præster havde virket i Han herred i nogle år: Jens Lassen Knudsen i Aggersborg, Chr. Lund i Øsløs og Peter Rønne i Thorup - Klim. "Før den tid", sagde man, "var der nok kirke og skole; men der var i grunden ingen ting, først nu begyndte livet".

I skolens verden var der uro, adskillige tog sig selv af en stor part af børnenes undervisning i hjemmet, og flere tænkte alvorligt på at få oprettet en "hjemmets skole" eller friskole.

Allerede i 1870 begyndte enkelte familier med Jens Chr. Holm fra Kettrup som lærer hos forpagter Hansen i Søndergaard. Men der blev alligevel for få elever, kun fem. De, der som børn gik i skole her, var gdr. Jørgen Grishauge, sparekassedirektør Niels Madsen, gdr. C. Dige Olsen og en broder til sidstnævnte, der tog til Kanada, samt Inger Marie Thorhauge, Klim. De få skoledage her

var skønne dage, hvor eleverne foruden sang og fortælling også fik kundskaber på en ny og frisk måde. De skulle f.eks. prøve at skrive møddingen; hver elev skrev det på sin måde, kun én havde det rigtigt, og det var ham, der ellers "kun" havde fået undervisning hjemme. Da tilslutningen blev for lille, måtte børnene atter tilbage til kommuneskolen.

I 1872 var tilslutningen større, da var der 12 familier med 20 undervisningspligtige børn. Skolen begyndte i et lejet hus, et lille lavt hus i den nordlige del af byen, hvor siden musiker Kr. Andersens stuehus kom til at ligge. Som lærer var antaget Niels Gertsen, der begyndte som lærer i Vust friskole.

Klim friskole 1934.

Skolen indviedes på meget festlig måde den 11. november, og der blev talt af sognepræst P. Rønne og Niels Gertsen. Ved huset var hejset flag, hvilket var noget ganske ualmindeligt, da man ellers kun "kendte" det splitflag, der sås hos toldereren ved Klim Strand. Det gav også anledning til, at en ældre kvinde hånende sagde til nogle forældre og børn: "Vil I se det røde helvede!" Flere forældre og børn fra Vust var til stede. Et af den nye skoles børn, Trine Gårdal, havde fødselsdag, og hendes fader gav i den anledning to pletter mjød. Hver fik et glas, vistnok af samme glas. Til tider kom pastor Rønne i skolen og fortalte bibelhistorie. Der var ingen gymnastiksal de første år; men der holdtes ude en øvelse med nogle kæppe, en slags motionsgymnastik.

Det første år boede N. Gertsen i det lejede hus, hvor han for det meste holdt sig ved egen kost og spiste middagsmad hos gdr. Kr. Myrup. 1873 blev der bygget et større skolehus i den sydlige bydel. Der var 6 tdr. land til, og her flyttede Niels Gertsen hen sammen med sin hustru Ane Marie fra Vust Holme, som han om sommeren var blevet gift med. De to fik lykke til at danne et godt skolehjem for de mange elever, der gennem årene var under deres påvirkning.

N. Gertsen mindede ikke så meget om en lærer; derimod fik man et stærkt indtryk af, at her kom et menneske, der gerne ville dele det bedste, han vidste, med sine elever. En af dem har sagt: "Vi var inde under en hygge, at jeg siden ikke kunne være glad ved at være, hvor det gik vildt til". Niels Gertsen var et barnefremt menneske, der ved sin sang og fortælling havde noget særligt at give. Han kendte sine forskellige elevers evner og afpassede deres opgaver derefter. Da en tungnem dreng døjede meget med at lære sin tabel, opdagede N. Gertsen, at det gik lettere for ham at lære den efter en melodi, så sang han tabellen for drengen. Engang havde en pige fået en plet på sit tøj. Gertsen trøstede den bedrøvede pige med, at pletten kunne vaskes af. "Men", sagde han, "det er værre med ham, der har sat pletten på dit tøj; for derved er der kommet en plet på ham, der ikke er så let at vaske af".

Efter 30 års virksomhed trak N. Gertsen sig i 1902 tilbage fra skolen. Han havde jo landbruget, der vel var det, han egentlig levede af, så han holdt skole for fornøjelsens skyld, for lønnen var meget lille. Han fortsatte også med at være frimenighedens klokker og kirkesanger, som han havde været siden frimenighedens begyndelse i 1883.

I 1902 byggede friskolekredsen så sit eget skolehus. Den 1. november indviedes dette ved en sammenkomst, hvor der blev talt af frimenighedspræst Søren Anker-Møller, Niels Gertsen og den nye lærer Georg Lindstrøm.

Lindstrøm var en lys og frejdig natur og havde et venligt og vindende væsen. Han var en god sanger, der som forsanger gjorde god fyldest ved de store sammenkomster. Han droges stærkt mod sin fødeø Sjælland, og i 1919 flyttede han til Landsgrav friskole ved Slagelse. Han blev siden kantor i Slagelse og virkede som sådan omtrent til sin død 1943.

I Klim friskole var der et års tid et par vikarer, lærer Bentsen og lærerinde Anna Jensen, der blev gift med Harald Kjeldtoft, Arup, nu pens. lærerfolk i Vendsyssel. P. Pinstrup Larsen, der nu bor som gartner ved Holmstrup på Fyn, var skolens lærer i 2 år. Fra 1922 til 1958 har Jens Rolighed og hustru Margrethe Rolighed virket som lærerpar ved skolen. De efterfulgtes i 1958 af Niels Jensen og hustru Else Jensen, der i 10 år har virket ved Bjørnstrup friskole i Himmerland. Med børnetallet er det gennem årene gået op og ned, for tiden er der 20. Der står stadig en trofast forældrekræds om skolen.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1958, side 389-403)